

ENDOKRIN TIZIMI KASALLIKALARI

Tuzuvchi: **Yo'ldasheva Rislig'oy Turdaliyevna**

Chortoq Abu Ali Ibn Sino nomidagi

Jamoat Salomatligi Texnikumi

“Hamshiralik ishi” kafedrası

Oliy toifali o'qituvchisi

Anotatsiya: Ushbu maqolada Endokrin tizimi kasalliklari etiologiyasi, patogenezi, klinikasi, davosi va profilaktikasi bo'yicha keng yoritilgan.

Kalit so'zlar: Radioterapiya, gipertiroidizm, gipotiroidizm ekzoftalm, polifagiya, polidipsiya, tireotoksikoz, gipersekretsiya, giporsekretsiya, gigantizm, nanizm, tremor .

Endokrin tizimi — bu organizmdagi gormonlarni ishlab chiqaradigan va ularni qonga chiqaradigan bezlar va organlar majmuasidir. Bu gormonlar metabolizm, o'sish, rivojlanish, kayfiyat, reproduktiv funksiyalar va boshqa ko'plab muhim jarayonlarni tartibga soladi. Endokrin kasalliklar ushbu tizimning normal faoliyati buzilganda yuzaga keladi.

ETIOLOGIYASI (Kelib chiqish sabablari)

Endokrin kasalliklarining sabablari juda xilma-xildir va kasallikning turiga bog'liq. Umumiy sabablar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Genetik moyillik.** Ko'pgina endokrin kasalliklar irsiy bo'lishi mumkin (masalan, 1-toifa diabet, qalqonsimon bezning ba'zi kasalliklari).

- **Autoimmun jarayonlar.** Immun tizimining xatosi natijasida o'z organizmining hujayralariga hujum qilishi. Bu ko'pincha 1-toifa diabet, Xashimoto tireoiditi, Greyvs kasalligida kuzatiladi.

- **O‘smalar (yomon va yaxshi sifatli).** Gormon ishlab chiqaruvchi bezlarda paydo bo‘lgan o‘smalar gormonlar miqdorini ko‘paytirishi yoki kamaytirishi mumkin.
- **Infeksiyalar.** Ba’zi infeksiyalar endokrin bezlarning funksiyasini buzishi mumkin.
- **Shikastlanishlar.** Bosh miya yoki endokrin bezlarning shikastlanishi (jarohat, operatsiya, radiatsiya) gormon ishlab chiqarishni o‘zgartirishi mumkin.
- **Dorilar.** Ba’zi dori vositalari gormonlar muvozanatini buzishi mumkin.
- **Atrof-muhit omillari.** Toksinlar, radiatsiya va stress gormonlar ishlab chiqarishga ta’sir qilishi mumkin.
- **Nofiziologik oziqlanish.** Yetarli yoki ortiqcha ovqatlanish, vitamin va mineral yetishmovchiligi.

PATOGENEZI (Rivojlanish mexanizmlari)

Patogenez — bu kasallikning biologik va fiziologik darajada qanday rivojlanishi. Endokrin kasalliklarining patogenezini quyidagilarga asoslanadi:

- Gormonlar ishlab chiqarilishining buzilishi

- **Giposekretsia (kam ishlab chiqarish).** Bezning zararlanishi, o‘simasi yoki genetik nuqson tufayli gormon yetishmovchiligi (masalan, insulin yetishmovchiligi — 1-toifa diabet).

- **Gipersekretsia (ko‘p ishlab chiqarish).** O‘smaning o‘sishi, autoimmun stimulyatsiya yoki boshqa sabablar tufayli gormonning ortiqcha ishlab chiqarilishi (masalan, tireotoksikozda qalqonsimon gormonlarning ko‘p ishlab chiqarilishi).

- Gormonlarning ta’sir mexanizmlarining buzilishi

- **Retseptorlarning o‘zgarishi.** Hujayralardagi gormonlarni qabul qiluvchi retseptorlarning kamayishi, ko‘payishi yoki strukturasi o‘zgarishi natijasida gormonning ta’siri kuchayishi yoki susayishi mumkin.

- **Gormonlarning transporti va metabolizmiga ta'sir.** Qonda gormonlarni tashuvchi oqsillarning o'zgarishi yoki gormonlarni parchalaydigan fermentlarning faolligining o'zgarishi gormon darajasiga ta'sir qilishi mumkin.

- **Gormonlarning umumiy taqsimlanishining buzilishi.** Gormonlar organizmdagi turli a'zolar va tizimlarga ta'sir qiladi. Ularning muvozanati buzilganda, bu ta'sirlar ortiqcha yoki yetishmovchi bo'lib, turli simptomlarni keltirib chiqaradi. Masalan, insulin yetishmovchiligi tanadagi glyukoza darajasini ko'taradi, bu esa ko'plab a'zolariga salbiy ta'sir qiladi.

KLINIKASI (Belgilari)

Endokrin kasalliklarining belgilari qaysi gormon ta'sirlanganiga va uning darajasi qanchalik o'zgarganiga bog'liq. Ba'zi umumiy belgilarga quyidagilar kiradi:

- Metabolik o'zgarishlar

- **Og'irlik o'zgarishi.** Vazn ortishi (masalan, gipotiroidizm, Kushing sindromida) yoki kamayishi (masalan, gipertireozda, insulinoma).

- **Ochlik va chanqoqlikning o'zgarishi.** Ko'p ovqatlanish (polifagiya) yoki chanqoqlik (polidipsiya) (masalan, diabetda).

- Metabolizmning sekinlashishi yoki tezlashishi.

- **O'sish va rivojlanishning buzilishi.** Bolalarda o'sishning sekinlashishi yoki ortiqcha bo'lishi (gigantizm, nanizm), jinsiy rivojlanishning buzilishi.

- **Teri va soch o'zgarishlari.** Terining quruqligi, qalinlashishi, pigment dog'lari, soch to'kilishi yoki ortiqcha o'sishi.

- **Emotsional va psixologik o'zgarishlar.** Kayfiyatning o'zgarishi, depressiya, tashvishlanish, asabiylik, xotira buzilishi.

- **Nerv tizimi belgilari.** Tremor (qo'l tirnashishi), bosh og'rig'i, uyquchanlik yoki uyqusizlik, mushak xolsizligi.

- **Reproduktiv funksiyaning buzilishi.** Hayz siklining buzilishi, bepushtlik, libidoning (jinsiy mayl) pasayishi.

- **Skelet va mushak tizimi o'zgarishlari.** Suyaklarning mo'rtlashishi (osteoporoz), mushaklarda og'riq va xolsizlik.

- **Baliq va ko'z belgilari.** Ko'zlarning kattalashishi (ekzoftalm — Greyvs kasalligida), ko'rishning buzilishi.

- **Ovqat hazm qilish tizimi belgilari.** Qorin og'rig'i, ich qotishi yoki diareya.

DAVOLASH

Endokrin kasalliklarini davolash kasallikning sababiga, turiga va og'irligiga qarab belgilanadi. Davolashning asosiy yo'nalishlari:

- **Gormon terapiyasi**

- **Gormonlarni almashtirish terapiyasi.** Agar organizmda ma'lum bir gormon yetishmasa, uni tashqaridan (tabletkalar, in'eksiyalar, implantlar) berish. Masalan, insulin terapiyasi (diabetda), qalqonsimon gormonlar (gipotiroidizm), o'sish gormoni.

- **Gormon ishlab chiqarilishini kamaytirish.** Agar gormonlar ortiqcha ishlab chiqarilsa, uni kamaytiruvchi dorilar yoki jarrohlik yo'li bilan bezni olib tashlash. Masalan, tireostatik dorilar (gipertiroidizm), Kushing sindromini davolash.

- **Dorilash terapiyasi**

- **Gormonlar ta'sirini yaxshilash** yoki uning yon ta'sirlarini kamaytirish uchun boshqa dorilardan foydalanish (masalan, diabetda qon shakarini pasaytiruvchi dorilar, osteoporozda suyaklarni mustahkamlovchi dorilar).

- **Jarrohlik aralashuvi.** Bezni olib tashlash (tiroidektomiya, gipofiz o'smalarini olib tashlash), o'smalarni davolash.

- **Radioterapiya.** Ba'zi o'smalarni davolashda qo'llaniladi.

- **Hayot tarzi o'zgarishlari.** Parhez, jismoniy mashqlar, stressni boshqarish va yaxshi uyqu endokrin kasalliklarda juda muhim.

- **Regulyar tibbiy nazorat.** Davolash samaradorligini baholash va asoratlarni oldini olish uchun doimiy vrach nazorati zarur.

PROFILAKTIKASI

Endokrin kasalliklarini to'liq oldini olish har doim ham mumkin emas, ayniqsa genetik sabablar bo'lganda. Ammo profilaktikaning umumiy choralari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- **Sog'lom turmush tarzi**

- **Muntazam va muvozanatli ovqatlanish:** Yetarli vitamin va minerallarga boy oziq-ovqat, ortiqcha shakar va yog'lardan saqlanish.

- **Jismoniy faollik:** Doimiy jismoniy mashqlar metabolizmni yaxshilaydi va gormonlar muvozanatiga yordam beradi.

- **Stressni boshqarish:** Xronik stress gormonlar darajasiga salbiy ta'sir qiladi. Meditatsiya, yoga, vaqtni to'g'ri rejalashtirish yordam beradi.

- **Yomon odatlardan voz kechish:** Spirtli ichimliklar va tamaki mahsulotlaridan voz kechish.

- **Erta aniqlash va skrining.** Risk guruhidagi shaxslarni (masalan, oilasida diabet, qalqonsimon bez kasalliklari bo'lganlar) muntazam tibbiy ko'riklardan o'tkazish va kerakli tekshiruvlardan o'tish.

- **Genetik maslahat.** Oila tarixida ko'p uchraydigan endokrin kasalliklar bo'lsa, genetik maslahat olish foydali bo'lishi mumkin.

- **Atrof-muhitdan himoyalanih.** Toksinlar va zararli kimyoviy moddalar bilan aloqani kamaytirish.

- **Tibbiy ko‘rsatmalar bo‘yicha dorilardan foydalanish.** Vrach ko‘rsatmasi bo‘lmagan dori vositalarini qabul qilmaslik.

Endokrin kasalliklariga o‘z vaqtida e’tibor berish va tegishli choralar ko‘rish sog‘liqni saqlashda va hayot sifatini yaxshilashda muhim ahamiyatga ega.

Foydaniilgan adabiyotlar:

1. A.Gadayev - Ichki kasalliklar
2. M.Ziyayeva- Terapiya
3. W.W.W. – Google internet saytlari